

The Gleaner

Vol 19 (1993)

In Memoriam of C. Th. Dimaras

Ανδρ. Παπαδόπουλος Βρετός – Ιωσήφ Δε Κιγάλλας. Δύο παράλληλες βιβλιογραφικές προσπάθειες

Βασ. Βλ. Σφυρόερας

doi: [10.12681/er.278](https://doi.org/10.12681/er.278)

To cite this article:

Σφυρόερας Β. Β. (1993). Ανδρ. Παπαδόπουλος Βρετός – Ιωσήφ Δε Κιγάλλας. Δύο παράλληλες βιβλιογραφικές προσπάθειες. *The Gleaner*, 19, 343–347. <https://doi.org/10.12681/er.278>

Γραμματεία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδευσεως, πληροφορημένη ὅτι («τὰ χειρόγραφα» τῆς Κιβωτοῦ «μένουν ἔκτοτε», ἀπὸ τὸ 1821, «σεσωρευμένα ἀνωφελῶς εἰς κιβώτια», θέλησε «νὰ διαπραγματευθῆ με τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἤδη τὰ ἀνέκδοτα τετράδια κεκτημένων, τὴν ἀγορὰν αὐτῶν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ τὰ ἐκδώσῃ ὡς ὕλην ἀκατέργαστον», συνάντησε τὴν ἄρνηση τῶν νέων κατόχων: «ἡ διαπραγματεύσεως αὕτη ἔμεινε χωρὶς ἀποτέλεσμα, διότι ἀπρητήθη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὅτι φυλάττεται ἡ ὕλη αὕτη διὰ νὰ τυπωθῆ ἐκεῖ ὅπου καὶ συνετάχθη».¹²

Ἡ συνέχεια θεωρεῖται πὼς εἶναι γνωστὴ: τὰ χειρόγραφα ἀγοράστηκαν ἀπὸ ἰδιώτη, μεταφέρθησαν στὴν Αἴγυπτο καὶ κατέληξαν στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη. Δὲν εἶταν, ὅπως φαίνεται, ὅλα τὰ χειρόγραφα ἀλλὰ, πάντως, ὅλες αὐτὲς οἱ κινήσεις εἶχαν ὡς ἀφετηρία, τὴν πρόθεση νὰ ολοκληρωθεῖ τὸ ἐκδοτικὸ ἐγχεῖρημα ποὺ ξεκίνησε, τὸ 1819, ἀπὸ τὴν πατριαρχικὴ τυπογραφία.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΗΛΙΟΥ

ΑΝΔΡ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΒΡΕΤΟΣ – ΙΩΣΗΦ ΔΕ ΚΙΓΑΛΛΑΣ ΔΥΟ ΠΑΡΑΛΛΗΛΕΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ

ΛΙΓΟΥΣ ΜΗΝΕΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ἔκδοση (1845) τοῦ ἔργου τοῦ Ἀνδρέα Παπαδοπούλου Βρετοῦ *Κατάλογος τῶν ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ 1821 τυπωθέντων βιβλίων παρ' Ἑλλήνων εἰς τὴν ὀμιλουμένην ἢ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν*¹ τυπώθηκε στὴν Ἐρμούπολη (1846) τὸ βιβλίον τοῦ Ἰωσήφ Δε Κιγάλλας *Σχεδίασμα Καρόππου τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας, ἧτοι Ὀνομαστικὸς κατάλογος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων Συγγραφέων τε καὶ Μεταφραστῶν* (δηλ. ἀπὸ τοῦ 1550 μέχρι τέλους τοῦ 1838), ὅπου σημειοῦνται καὶ οἱ νεοελληνιστὶ συγροῦντες ἄλλογενεῖς.²

Καὶ οἱ δυὸ λόγοι, ποὺ οἱ συγγραφικὲς τοὺς ἐπιδόσεις συνεχίστηκαν ἐπὶ δεκαετίες, σὲ διαφοροτικὰ ὅμως γνωστικὰ ἀντικείμενα, εἶχαν σπουδάσει Ἱατρικὴ στὴν Ἱταλία, στὴ Νάπολη ὁ Βρετός, στὴν Πίζα καὶ στὴ Φλωρεντία ὁ Δε Κιγάλλας καὶ ἡ στροφή τους πρὸς τὶς βιβλιογραφικὰς ἐρευνες ὑπῆρξε περίπου ταυτόχρονη.

12. ἐφ. Ὁ Ἑλληνικὸς Ταχυδρόμος, ἔτος Β', ἀρ. 80, Ἀθήνα 16 Ἀπριλίου 1837, σ. 40. Λίγες μέρες νωρίτερα εἶχε δημοσιευτεῖ στὴν ἐφ. *Βελτίωσις*, ἀρ. 288, Τρίπολη 11 Ἰουλίου 1837, σύσταση νὰ ἐκδοθοῦν οἱ ὑπόλοιποι τόμοι τῆς Κιβωτοῦ: «μόνον εἰς τόμος ἐξεδόθη, ἅπαντα δὲ ἡ λοιπὴ ὕλη ὑπάρχει ἐτοιμῇ κεκλυσμένη ἐντὸς σιδηρῶν κιβωτίων ἐν Κωνσταντινουπόλει».

1. Πλήρη περιγραφή τοῦ βιβλίου βλ. Δ. Γκίνη - Β. Μέξας, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863...*, τ. 2, Ἀθήνα 1941, σ. 129, ἀρ. 4167.

2. Δ. Γκίνη - Β. Μέξας, *ὁ.π.*, σ. 171, ἀρ. 4471.

Ὁ Βρετὸς τὸ 1824 εἶχε ἐγκατασταθεῖ στὴν Κέρκυρα καὶ ἀνέλαβε, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει στὸν πρόλογο τοῦ *Καταλόγου* του, (ἀνὰ βάλη εἰς τάξιν) τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Γκυίλφορντ «εἰς τὰς αἰθούσας τῆς παρ' αὐτοῦ συστηθείσης εἰς Κέρκυραν Βιβλιοθήκης τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας».³ Διευθυντὴς τῆς Βιβλιοθήκης παρέμεινε ὡς τὸ 1830 καὶ στὸ διάστημα αὐτό, «ἔχων ἀνὰ χεῖρας τὴν μεγαλύτεραν συλλογὴν τῶν διαφόρων εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν τυπωθέντων βιβλίων», ἐπιδόθηκε στὴ σύνταξιν τοῦ *Καταλόγου*, στὸν ὁποῖο περιέλαβε καὶ 31 ἀκόμη βιβλία ἀπὸ ἄλλες βιβλιοθήκες.⁴ Συνολικὰ στὴν ἐκδοσὴ τοῦ 1845 περιγράφονται 618 ἐκδόσεις τῶν ἐτῶν 1522-1821.⁵

Ὁ Δὲ Κιγᾶλλας, ἀντίθετα, μετὰ τὴν σπουδὴν του στὴν Ἰταλία γύρισε στὸ γενέθλιον νησί του, τὴ Σαντορίνη (1834),⁶ ὅπου ἔμεινε ὡς τὸ θάνατό του, τὸ 1886, ἀσκώντας τὴν Ἱατρικὴν. Δὲν γνωρίζομε πότε ἀκριβῶς ἄρχισε τὴ βιβλιογραφικὴν του ἀναζητήσιν, εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι εἶχε συγκεντρώσει ἀπὸ τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἰταλίας τὴν πρώτην ὕλην γιὰ μιὰ συστηματικὴν βιβλιογραφίαν, πού τελικὰ, ἐγκατεστημένος μόνιμα στὴ Σαντορίνη, δὲν εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ συμπληρώσει. Ἴσως μάλιστα εἶχε ἐγκαταλήψει τὴν ἰδέαν τῆς δημοσίευσής του, ἀν κρίνομε ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι στίς 20 Δεκεμβρίου 1844 ὑπέβαλε αἴτησιν στὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν μὲ τὴν ὁποία παρακαλοῦσε νὰ διορισθεῖ «εἰς μίαν τῶν προξενικῶν θέσεων», αἵτινες κατεχόμεναι ὑπὸ ἑτεροθρόνων λογίζονται κατὰ τὸ περὶ αὐτοχθονίας ψήφισμα διαθέσιμον, καὶ συγκεκριμένα τὴ θέσιν τοῦ προξένου στὸ Ταϊγανρόν τῆς Ρωσίας, ὅπου εἶχε γεννηθεῖ τὸ 1812 καὶ ὅπου ἐξακολουθοῦσαν νὰ ζοῦν οἱ γονεῖς του. Τὸ αἴτημά του, κατὰ τὴν ὑπηρεσιακὴν ἔνδειξιν στὸ σχετικὸ φάκελο, ἐπρόκειτο (ἀνὰ ληφθῆ ἔν καιρῷ ὑπ' ὄψιν) καὶ ὁ Δὲ Κιγᾶλλας παρέμεινε στὴ Σαντορίνη ὡς «ἐπίτιμος ἰατρὸς τῆς Διοικήσεως».⁷

Μετὰ τὴν ἐκδοσὴν τοῦ *Καταλόγου* τοῦ Βρετοῦ, τὸν Ἰούνιον τοῦ 1845,⁸ ὁ Δὲ Κιγᾶλλας ἔσπευσε νὰ δημοσιεύσει, ἔστω καὶ ἀνεπεξέργαστο, τὸ ὕλικόν πού εἶχε φέρει μαζί του ἀπὸ τὴν Ἰταλία, συμπληρωμένον μόνον μὲ ἐκδόσεις τῶν ἐτῶν 1832-1838, ὅσες εἶχε συγκεντρώσει μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του

3. Α. Παπαδοπούλου Βρετοῦ, *Κατάλογος*, σ. β'.

4. Στὸ τέλος τῆς περιγραφῆς τῶν βιβλίων αὐτῶν ὑπάρχουν πάντοτε τὰ ἀρχικὰ Α.Π.Β.

5. Γιὰ τὸ συγγραφικὸ καὶ ἰδιαίτερα τὸ βιβλιογραφικὸ ἔργο τοῦ Α. Παπαδοπούλου Βρετοῦ βλ. Φάνη Μεγαλοπούλου, «Ἀνδρέας Παπαδόπουλος Βρετὸς (1800-1876)», *Νέα Ἑστία* 24 (1938), 1300-1303, καὶ Δημ. Γκίνη, «Ἡ ἀνέκδοτη τρίτη ἐκδοσὴ τῆς βιβλιογραφίας τοῦ Παπαδοπούλου Βρετοῦ», *Ὁ Βιβλιόφιλος* 4 (1950), 3.

6. Βασ. Βλ. Σφυρόερα, «Ἰωσήφ Δε Κιγᾶλλας (1812-1886), Βιογραφικὰ καὶ βιβλιογραφικὰ», *Ὁ Βιβλιόφιλος* 13 (1959), 29, ὅπου ἀπὸ τυπογραφικὸ λάθος ὡς χρονολογία ἐπιστροφῆς του στὴν Ἑλλάδα φέρεται τὸ 1854.

7. Ἀρχεῖον Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, φάκ. 44/1 τοῦ 1845 («Αἰτήσεις διορισμοῦ»). Πβ. Β. Σφυρόερα, ὁ.π.

8. Μετὰ τὴν περιγραφήν τοῦ τελευταίου βιβλίου τοῦ *Καταλόγου* (ἀρ. 618) ὑπάρχει ἡ χρονολογία «Ἀθῆναι, μηνὶ Μαΐῳ 1845», πού σημαίνει πιθανότατα τὴν περάτωσιν τῆς στοιχειοθεσίας.

στην Ἑλλάδα. Ἡ ἐκτύπωση ἄρχισε τὸ φθινόπωρο τοῦ 1845 —ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ συγγραφέα (24 Σεπτεμβρίου 1845) πρὸς τὸ θεῖο του Λουκᾶ Δὲ Κιγᾶλλα, καθολικὸ ἐπίσκοπο Θήρας— καὶ ὁλοκληρώθηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1846.⁹

Ἐχοντας ἐπίγνωση τῶν ἀδυναμιῶν τοῦ ἔργου του ὁ μεθοδικότατος σὲ ἄλλα δημοσιεύματά του συγγραφέας¹⁰ τὸ ὄνόμασε «Σχεδιάσμα Κατόπτρου τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας», καὶ ὄχι μόνον δὲν πρόσθεσε στὴν καταγραφή του νέα στοιχεῖα, ποῦ μπορούσε νὰ ἀντλήσει ἀπὸ τὸν «Κατάλογο» τοῦ Βρετοῦ, ἀλλὰ καὶ παραπέμπει σ' αὐτὸν μὲ τὴν ἐξῆς σημείωση: «[ὁ Βρετός] ἐσχάτως ἐξέδωκε καὶ "Κατάλογον τῶν ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ 1821 τυπωθέντων βιβλίων εἰς τὴν ὁμιλουμένην ἢ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν"· εἰς τὸ ὁποῖον παραπέμπομεν τοὺς ἀναγνώστας μας διὰ τ' ἀνωνύμως τυπωθέντα συγγράμματα».¹¹

Γνώριζε ἐπίσης ὁ Δὲ Κιγᾶλλας, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ Βρετός, τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἔργου τοῦ Ζαβίρα, γιὰ τὸ ὁποῖο γράφει: «τὸ πόνημα τοῦτο ἐπιγραφόμενον "Θέατρον Ἑλληνικόν", ὃ ἦτον εὐχῆς ἔργον νὰ τυπωθῆ, ὑπάρχει παρὰ τῷ κ. Φαρμακίδῃ».¹² Καὶ ὁ Βρετός: «Ὁ θάνατος δὲν ἄφησε τὸν μακαρίτην Ζαβίραν νὰ βάλῃ εἰς καλυτέραν τάξιν, ὡς ἠΰχετο, τὸ πολύπονον ἔργον του, τοῦ ὁποῖου τὸ κείμενον ἔμεινε καὶ εὐρίσκεται εἰσέτι, ὡς μανθάνομεν, εἰς χεῖρας τοῦ ρηθέντος ἐκδότου τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ [= Φαρμακίδῃ]».¹³

Τὸ *Σχεδιάσμα Κατόπτρου* ἀγνοήθηκε ἀπὸ τοὺς συγχρόνους τοῦ Δὲ Κιγᾶλλα καὶ δὲν χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους ἐρευνητές. Παρὰ τὸ μῆθος, ποῦ προφανῶς εἶχε καταβάλει ὁ νεαρὸς φοιτητὴς στὴν Ἰταλία, τὸ βιβλίον δὲν ἦταν παρὰ σχέδιο βιβλιογραφίας καὶ ὡς σχέδιο τὸ παρουσίασε ὁ συγγραφέας του, ὅπως ἄλλωστε δηλώνεται στὸν τίτλο. Ὁ Βρετός στὴ δευτέρῃ συμπληρωμένη δίτομη ἐκδοσὴ τοῦ *Καταλόγου* του¹⁴ ποῦ περιλαμβάνει 1272 τίτλους ἀντὶ τῶν 618 τῆς πρώτης ἐκδόσεως ὄχι μόνον δὲν τὸ ἀναφέρει στὸν πολυσέλιδο πρόλογό του (σ. στί'-χθ') ἀλλὰ καὶ μὲ ἕμμεσο τρόπο ἐπικρίνει τὴ μέθοδο ποῦ ἀκολούθησε ὁ Δὲ Κιγᾶλλας καὶ συγ-

9. Ἰ. Δὲ Κιγᾶλλα, *Σχεδιάσμα*, σ. [γ'].

10. Κατάλογο τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Δὲ Κιγᾶλλα βλ. Β. Σφυρόερα, ὁ.π., τ. 14 (1960), σ. 3-15.

11. Ἰ. Δὲ Κιγᾶλλα, *Σχεδιάσμα*, σ. 18, σημ. 1.

12. Στὸ ἴδιο, σ. 36.

13. Α. Παπαδοπούλου Βρετοῦ, *Κατάλογος*, σ. α'. Γιὰ τὶς περιπέτειες τοῦ χειρογράφου τοῦ Ζαβίρα, βλ. Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου, «Γεώργιος Ζαβίρας, ὁ Σιατιστεὺς, θεράπων τοῦ λογίου Ἑρμοῦ καὶ τοῦ κερδώου», στὸν τόμο *Πνευματικοὶ ἄνδρες τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν*, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 176, καὶ τοῦ ἴδιου, «Εἰσαγωγικαὶ σημειώσεις» στὴ φωτοτυπικὴ ἐπανεκδόσῃ τοῦ ἔργου τοῦ Ζαβίρα, *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον*, Ἀθήνα 1972, σ. xxxvii κ.έ.

14. Περιγραφή τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς μὲ τίτλο *Νεοελληνικὴ φιλολογία ... ἐν Ἀθήναις 1854 καὶ 1857*, βλ. Δ. Γκίνη - Β. Μέξια, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία...*, τ. 2, σ. 417, ἀρ. 6272 καὶ τ. 3, Ἀθήνα 1957, σ. 61, ἀρ. 7300.

κεκριμένα στην άναγραφή τῶν ἔργων σὲ ἀλφαβητικὴ σειρά τῶν συγγραφέων καὶ τὴν ἀτελέστατη περιγραφὴ τῶν βιβλίων: «Ἐγὼ δὲν ἠθέλησα βεβαίως νὰ τυπώσω ξηρὸν ὄνομαστικὸν κατάλογον ὄλων τῶν ἀπὸ 1476 μέχρι 1821 ἔτους λογίων Ἑλλήνων πρὸς ματαίαν ἐπίδειξιν ἑνὸς ὀγκώδους βιβλίου, ὡς μὴ ὠφείλει τυπωθέντος, ἐὰν ἐπρόσθετον μόνον ὁ δ ε ἰ ν α ς ἔ γ ρ α ψ ἔ τ ι καὶ ἐὰν τὸ πόνημά του ἐγράφη εἰς ξένην γλῶσσαν· ἀλλὰ ἠθέλησα διὰ τῆς πλήρους καταγραφῆς τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν νὰ κάμω γνωστὰ εἰς τοὺς ζῶντας Ἑλλήνας καὶ εἰς τοὺς ζῶντας Ἑλλήνας καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέτους τούτων τὰ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἢ νεοελληνικὴν διάλεκτον πονήματα ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐνησχολήθησαν οἱ προπάτορές των ἐν τῷ καιρῷ τοῦ ζυγοῦ τοῦ ἔθνους μας».¹⁵

Ὁ ὑπαινιγμὸς εἶναι σαφής. Ὁ Δὲ Κιγάλλας στὸν ὑπότιτλο χαρακτηρίζει τὸ ἔργο του ὡς «ὀνομαστικὸν κατάλογον», στὸν ὁποῖο «σημειοῦνται καὶ οἱ νεοελληνιστὶ συγγράψαντες ἄλλογενεῖς» καὶ σὲ λίγες μόνον περιπτώσεις χρησιμοποιοεῖ τὴ φράση «συνέγραψέ τι», ὅταν ἀγνοεῖ τὸν τίτλον τοῦ ἔργου. Παραθέτω τρία παραδείγματα: Βογορίδης, ἰατρός, συνέγραψέ τι, Ἱερόθεος Βυζάντιος, συνέγραψέ τι, Πέζαρος Ἴω., Δημητριάδης, συνέγραψέ τι.¹⁶ Περιλαμβάνονται ἐπίσης στὸ σχεδιάσμα 57 ξενόγλωσσα ἔργα (στὴ λατινικὴ, στὴ γαλλικὴ καὶ στὴν ἰταλικὴ γλῶσσα) Ἑλλήνων λογίων (Λέοντος Ἀλλατίου, Θωμᾶ Μαμακίου, Ἰακώβου Πυλαρινοῦ, Σοφοκλῆ Οἰκονόμου, Ἰακώβου Ρίζου Νερουλοῦ καὶ ἄλλων) ποὺ ὁ Βρετὸς τὰ ἀπέκλεισε ἀπὸ τὸν «Κατάλογόν» τοῦ ἐφ' ὅσον περιορίστηκε, ὅπως ἄλλωστε δηλώνεται στὸν τίτλο τοῦ βιβλίου, μόνον σὲ ὅσα ἦταν γραμμένα «εἰς τὴν ὀμιλουμένην ἢ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν». Θεώρησε ἐξ ἄλλου σκόπιμο ὁ συγγραφέας στὸ «Σχεδιάσμα Κατόπτρου τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας» νὰ περιλάβει καὶ ἔργα ἀνέκδοτα γνωστῶν συγγραφέων, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα δημοσιεύτηκαν ἀργότερα. Στὴν κατηγορίαν αὐτὴ ἀνήκουν ἢ Φυσικὴ τοῦ Βενιαμῖν Λεσβίου, μεταφράσεις τοῦ Δημητρίου Γαλανοῦ ἀπὸ τὴν Ἰνδικὴ γλῶσσα, «διάφορα πονημάτια» τῆς Εὐφροσύνης Καλλιμάχη, μεταφρασμένα ἀπὸ τὰ γαλλικά, τοῦ Μάρκου Κυπρίου τὰ «Ἰπομνήματα εἰς τοὺς Ἀφορισμοὺς τοῦ Ἱπποκράτους, ἀ σώζονται ἀνέκδοτα παρὰ τῷ ἰατρῷ κ. Σ. Οἰκονόμῳ», τοῦ Ἀθανασίου [Κομνηνοῦ] Ὑψηλάντη «Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας ἀπὸ ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως ἕως περὶ τὰ μέσα τοῦ ἰη' αἰῶνος» κ.ἄ.¹⁷

15. Α. Παπαδοπούλου Βρετοῦ, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, τ. 1, σ. κβ'.

16. Δημοσίευμα τοῦ ἡγεμόνα τῆς Σάμου Στεφ. Βογορίδη, ὡς τὸ 1846, ὅσο γνωρίζω, δὲν ἔχει ἐπισημανθεῖ· ὁ Ἱερόθεος Βυζάντιος εἶχε ἐκδώσει τὸ 1835 ἕνα λειτουργικὸ βιβλίον (Δ. Γκίνη - Β. Μέξας, ὁ.π., τ. 1, σ. 359, ἀρ. 2441)· τοῦ Ἰωάννη Πεζάρου μόνον ἐπιστολὲς ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Κ. Σάθα (*Νεοελληνικὴ Φιλολογία...*, Ἀθήνα 1868), ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι «ἐὰν ἐσυνάξοντο καὶ ἐτυπώνοντο ἤθελε τὰς ἀναγινώσκει καθεὶς ὡς ἀριστοτεργήματα».

17. Δὲν θεωρῶ σκόπιμο στὰ πλαίσια τοῦ «παρασχολήματος» αὐτοῦ νὰ ἀναφερθῶ στὶς ἐκδόσεις τῶν ἔργων αὐτῶν καὶ ὅσων ἄλλων ὁ Δὲ Κιγάλλας καταγράφει ὡς ἀνέκδοτα, θὰ ἦταν πάντως ἐνδιαφέρουσα ἢ ταῦτίσι τους σὲ μιὰ εἰδικότερη μελέτη.

Είναι ασφαλῶς ὀρθότατη ἡ παρατήρηση τοῦ Δ. Γκίνη ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Δὲ Κιγάλλα εἶναι χρησιμότερο «μᾶλλον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας ἢ διὰ τὴν βιβλιογραφίαν».¹⁸ Εἶναι ἐξ ἄλλου γεγονός ὅτι ὁ Βρετός, καταρτίζοντας τὸν κατάλογο τῶν συγκεντρωμένων στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας βιβλίων, μπόρεσε νὰ δώσει περιγραφές σαφῶς πληρέστερες ἀπὸ τὶς περιγραφές τοῦ Δὲ Κιγάλλα. Ἀντίθετα ὁ πολυγραφότατος συντάκτης τοῦ «Σχεδιάσματος» θεώρησε ἀναγκαῖο ἀμέσως μετὰ τὴ δημοσίευσή του «Καταλόγου» τοῦ Βρετοῦ, νὰ παρουσιάσει τὴ δική του βιβλιογραφικὴ συναγωγή — τὶς ὅποιες σημειώσεις του — ἔστω καὶ μὲ ἀτελεῖς περιγραφές ἢ μὲ ἀβλεπτήματα. Ἐνα πρέπει νὰ θεωρηθεῖ βέβαιον: ὅτι ἡ καταγραφή στὸ «Σχεδιάσμα» 793 τίτλων βιβλίων, ἀπὸ τὰ ὅποια 200 περίπου δὲν γνωρίζει ὁ Βρετός, ἀποτελοῦσε ἀφετηρία καὶ ἐρέθισμα γιὰ συστηματικότερες βιβλιογραφικὰς ἐργασίας.

ΒΑΣ. ΒΑ. ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ

«ΤΑ ΕΛΕΕΙΝΑ ΛΕΙΨΑΝΑ» ΤΟΥ ΚΟΥΡΖΩΝΟΣ

ΜΕ ΑΥΤΟΝ ΤΟΝ ΤΙΤΛΟ δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ *Τὸ Δέντρο* (4 (1987) τχ. 33-34, σ. 174-175) ἡ ἀνακοίνωση ἀπὸ τὸν Πέτρο Λεκαπηνὸ «ἐνὸς μικροῦ κειμένου» ποῦ βρῆκε μελετώντας μοναστηριακὸ κώδικα τῆς μονῆς Παντοκράτορος. Τὸ κείμενο ἀποδίδεται σὲ ἀκάποιον Ἄγγλο περιηγητὴ ποῦ πέρασε ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος τὸ 1837, τὸν Κούρζωνα («ἔτσι ἐξελληνισμένον ἀναφερόταν τὸ ὄνομά του»).

Στὴν πραγματικότητα πρόκειται, βέβαια, γιὰ ἓνα πολὺ γνωστὸ πρόσωπο καὶ ἓνα πολὺ γνωστὸ κείμενο. Ὁ ἐντιμότατος Robert Curzon, Jun., μετέπειτα 14ος βαρὼνος de la Zouche (1810-1873), ὑπῆρξε ἓνα ἀπὸ τὰ δύο μέλη —μαζὶ μὲ τὸν sir F. Williams— τῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν συνόρων Τουρκίας-Περσίας μὲ ἔδρα τὸ Ἐρζερούμ· τὶς ἐντυπώσεις του δημοσίευσε στὸ Λονδίνο τὸ 1854: *Armenia, a year at Erzeroom and on the frontiers of Russia, Turkey and Persia*. Προηγουμένως ὅμως (Λονδίνο 1848) εἶχε ἐκδώσει μὲ τὸν τίτλο *Visits to Monasteries of the Levant* τὴν ἀφήγηση τῆς περιήγησής του στὰ μοναστήρια τῆς Ἀνατολῆς (Αἴγυπτος 1833, Ἱεροσόλυμα καὶ Μονὴ Ἁγίου Σάββα, Μετέωρα, Ἅγιον Ὄρος — ὅπου ταξίδευσε πράγματι τὸ 1837). Τὸ βιβλίον εἶχε, στὴν ἐποχὴ του, σημαντικὴ ἐπιτυχία καὶ ἐπανεκδομένους ἐπανεκδόσεις, τουλάχιστον

18. Δ. Γκίνη - Β. Μέζα, ὁ.π., σ. vi-vii, ὅπου διατυπώνεται ἡ ἴδια ἀποψη καὶ γιὰ τὰ βιβλία τοῦ Γ. Ζαβίρα, *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον*, τοῦ Κ. Σάθα, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία* καὶ γιὰ τὴ σειρά τῶν ἄρθρων τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ, «Γραμματεία τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων», στὸν *Λόγιον Ἐρμη* τὸ 1811 καὶ τὸ 1812.